

Tematyka religijna na XXXI Zjeździe Polskiego Towarzystwa Psychologicznego (Lublin 5-8 IX 2002)

Od 5 do 8 września 2002 r. w Lublinie, na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (częściowo także w gmachu UMCS) obradował XXXI Zjazd Polskiego Towarzystwa Psychologicznego. W obradach tego pierwszego w nowym wieku zjazdu udział wzięło prawie 1200 psychologów z całej Polski, którzy wysłuchali w ramach obrad plenarnych dziewięciu wykładów oraz uczestniczyli w 68 sympozjach w ramach trzynastu grup tematycznych. Program Zjazdu uzupełniały warsztaty i sesje plakatowe.

Sympozja były poświęcone następującym zagadnieniom:

1. Psychologia rozwoju i edukacji (5 sympozjów)
2. Psychologia procesów poznawczych (8 sympozjów)
3. Psychologia społeczna. (4 sympozja)
4. Psychologia kulturowa (2 sympozja)
5. Różnice indywidualne (3 sympozja)
6. Psychologia fizjologiczna (1 sympozjum)
7. Osobowość i psychoterapia (7 sympozjów)
8. Neuropsychologia (2 sympozja)
9. Psychologia pracy, organizacji, zarządzania i marketingu (5 sympozjów)
10. Psychologia sądowa i penitencjarna oraz problematyka agresji (4 sympozja)
11. Zdrowie, stres, choroba (19 sympozjów)

12. Psychologia rodziny (4 sympozja)

13. Varia (4 sympozja).

W ramach tej ostatniej grupy tematycznej odbyło się w dniach 5 i 6 września dwuczęściowe sympozjum z psychologii religii, któremu przewodniczył Ks. Prof. Dr hab. Władysław Prężyna (KUL). W jego ramach wygłoszono następujące referaty:

1. Ryszard Stachowski (UAM) – *Carl Gustaw Jung: religijna psychologia czy psychologiczna religia?*

Swój wykład z dziedziny historii myśli psychologicznej R. Stachowski poświęcił poglądom C.G. Junga. Interesowały prelegenta zwłaszcza poglądy religijne szwajcarskiego psychologa. Stachowski uważa, że należy połączyć wiarę i rozum, bo bez minimum zrozumienia wiara nie byłaby możliwa. Apostołowie wierzyli, a nie wiedzieli. Jung twierdzi, że wie, nie musi więc wierzyć. Takie podejście jest podejściem gnostyckim. A właśnie gnoza, a nie ateizm jest według poznańskiego psychologa przeciwieństwem rzeczywistości wiary. Dla Junga każda wypowiedź człowieka jest wypowiedzią duszy. Bóg Absolutu go nie obchodzi, a Bóg psychiki nie jest realny. Bo jeśli nie jest autonomiczną częścią naszej psychiki – to nie jest rzeczywisty. Podsumowując referat, można wyciągnąć jedną konkluzję: u Junga mamy do czynienia nie z psychologią religii, ale z psychologiczną religią.

2. Józef Makselon (PAT) – *Psychologia religii a tanatopsychologia*

Zarówno w dawnych, jak i współczesnych kierunkach psychologii religii jedno z najważniejszych pytań dotyczy motywacji przyjmowania lub odrzucania rzeczywistości nadprzyrodzonej. W analizie zakresu i treści tego pytania oraz udzielanych na nie odpowiedzi natrafiamy na fenomen śmierci. Umieranie, śmierć i żałobę możemy rozważać jako fakt, jako problem i jako tajemnicę. Większość podręczników psychologii religii nawiązuje do religio-gennej funkcji percepcji nieuniknionej śmierci i lęku z nią związanego. W badaniach psychologicznych ten wątek tak się rozrósł, że powstała nowa dziedzina wiedzy psychologicznej – tanatopsychologia. W Polsce systematyczne badania i wykłady z tanatopsychologii zaczęły się 20 lat temu (PAT, KUL). Według prelegenta najbardziej owocną relacją pomiędzy psychologią religii a tanatopsychologią jest model obopólnej inspiracji, uwzględniający wielowymiarową i personalistyczną koncepcję człowieka.

3. Romuald Jaworski (UKSW) – „*Ufność religijna*” jako kategoria badawcza w psychologii religii

Jaworski przytoczył wypowiedź Martina Bubera, który w jednej ze swych książek stwierdza, że pomimo wielkiej różnorodności treści wiary samą wiarę znamy tylko w dwóch postaciach: jedna wiąże się z faktem posiadania zaufania do kogoś, druga z uznaniem za prawdziwy pewnego stanu rzeczy. Zasadnicze znaczenie dla życia religijnego ma ten pierwszy typ wiary. Wymiar zaufania w życiu religijnym domaga się wciąż nowych, pogłębionych analiz teoretycznych i weryfikacji empirycznej. Prelegent podjął się skonstruowania techniki badawczej, która bada między innymi wymiar ufności religijnej. Badanie „skalą harmonii i konfliktu” (SHK) pozwala na określenie korelacji ufności religijnej z wybranymi wymiarami religijności. Wyniki badań tą skalą pozwalają na nową, pogłębioną interpretację funkcji religijności w życiu psychospołecznym człowieka.

4. Marek Jarosz (KUL) – *Relacja religijna jako model religijności*

Prelegent uważa, że opis religijności w kategorii postawy religijnej we współczesnej psychologii religii już nie wystarczy. Warto więc odwołać się do pojęcia „relacja religij-

na”, które głębiej ukazuje nam rdzeń religijności, którym jest odwołanie się do *Sacrum*. Model religijności jako relacji do Boga odwołuje się do ogólnego rozumienia relacji interpersonalnych. Specyfika relacji do Boga wyrasta z uświadomienia sobie odrębności przedmiotu religijnego, dlatego relacja ta ma charakter bardziej poznawczy i motywujący niż relacje interpersonalne. Pierwotne doświadczenia relacji, zwłaszcza z kochającą i opiekującą się matką, przyczynia się do pierwotnego zaufania, które jest niezbędne do budowania uświadomionej więzi z *Sacrum*. Teoretyczne zależności pomiędzy relacjami interpersonalnymi i relacją do Boga zostały potwierdzone w badaniach klinicznych. Badania te pokazują, iż deficyt w zakresie relacji do innych ludzi bardzo mocno łączy się z kryzysującą religijnością oraz niedojrzałą relacją do Boga.

5. Jerzy Szymoń (KUL) – Koncentracja na sobie a religijność

Odwołując się do powszechnie przyjmowanej tezy, zakładającej, że religijność jest głęboko osadzona w osobowości człowieka, prelegent poszukiwał odpowiedzi na pytanie, czy ta ogólna zależność znajduje swoją egzemplifikację także w powiązaniu koncentracji na sobie z kształtem odniesień do *sacrum*. Koncentrację na sobie analizował w świetle teorii podkreślających kulturowe uwarunkowanie narcyzmu. Uwzględnia ona znaczenie siły czterech jakościowo różnych potrzeb: podziwu, przywództwa, próżności i samowystarczalności. Religijność rozumiano tu w ramach chrześcijańskiej koncepcji Boga i wyakcentowano intensywność postawy religijnej, typ relacji łączących człowieka z Bogiem oraz poziom przeżywanego lęku i fascynacji. J. Szymoń przedstawił własne badania empiryczne 100-osobowej próbki dorosłych osób. Po pomiaru stopnia koncentracji na sobie zastosował wielowymiarową skalę NPI R. Ruskina i C. Halla, zaś do analizy religijności – „skalę relacji religijnych” D. Hutsebauta, „skalę intensywności postawy religijnej” W. Prężyny oraz „skalę lęku i fascynacji” J. Szymońa. Omawiając uzyskane wyniki, wyodrębnił trzy kategorie zmiennych: koncentracja na „Ja prywatnym”, koncentrację na „Ja publicznym” oraz niepokój społeczny, i w każdej z nich ukazał nasilenie w poszczególnych skalach testu D. Hutsebauta.

6. Władysław Chaim (PAT) – Religijne korelaty kształtowania się poczucia sensu życia w okresie późnej adolescencji.

Okres dorastania stawia przed młodym człowiekiem wiele zadań. Jednym z nich jest poszukiwanie sensu życia. To, w jaki sposób realizacja różnych aspektów religijności u młodzieży w okresie późnej adolescencji powiązana jest z poczuciem sensu życia, miały wykazać badania podłużne. Autor przebadał 383 uczniów na początku i pod koniec szkoły średniej. Poczucie sensu życia diagnozowano za pomocą PLT. W obszarze religijności uwzględniono jej wymiar personalny, praktyki religijne, konwersję i doświadczenie religijne.

7. Krzysztof Ciepliński (KUL) – Postawy religijne oraz obraz siebie osób zaangażowanych w Ruch Odnowy w Duchu Świętym

Jednym z najbardziej znanych ruchów Katolickich zmierzających do odnowy Kościoła jest Odnowa w Duchu Świętym. Referat stanowił próbę odpowiedzi na pytanie, czy i na ile osoby zaangażowane w ten Ruch Charyzmatyczny są jednorodne pod względem osobowości (obraz siebie) oraz postaw religijnych. Przebadano 78 osób z czterech grup modlitewnych „testem przymiotnikowym” ACL H.G. Gougha i A.B. Heilbruna, „kwestionariuszem postaw religijnych” D. Hutsebauta oraz „kwestionariuszem uczestnictwa w grupie

religijnej” K. Ciepłińskiego. Metodą analizy skupień wyodrębniono cztery grupy respondentów. Najliczniejszą grupę stanowią respondenci „przystosowani, zorientowani na relacje”, a następną pod względem liczebności stanowi grupa osób „zagubionych”, którzy w Ruchu szukają wsparcia. Nieco mniej liczna jest grupa „lekkoduchów, o orientacji interpersonalnej” Najmniej jest „działaczy” Psychologiczna analiza wyników wykazała wewnętrzne wyniki w zakresie struktury postaw religijnych oraz brak istotnych ilościowych i jakościowych różnic w „ja” idealnym, wskazują natomiast na znaczną siłę psychologicznego oddziaływania środowiska Ruchu Charyzmatycznego.

8. Paweł M. Socha (UJ) – *Duchowość jako sposób radzenia sobie z sytuacją egzystencjalną*

Dla P. Sochy duchowość z perspektywy psychologicznej to adaptacyjna odpowiedź człowieka na świadomość egzystencjalnych ograniczeń poprzez procesy atrybucji wykorzystujące już istniejące w środowisku społecznym ideały i wzory kultury. W subiektywnym doświadczeniu duchowość przejawia się jako odkrycie „lepszego”, „wyższego”, „świętego”, „wiecznego” itp. aspektu rzeczywistości, z którą jednostka wchodzi w relacje. Empiryczne badanie duchowości z perspektywy psychologicznej ma zwykle charakter jakościowy, opisowy. Badania ilościowe prowadzone są zwykle według procedury korelacyjnej. Treść tych badań dotyczy głównie tego, jak rozumiana jest duchowość. Istnieje – głównie w USA – wiele skal do pomiaru duchowości. Według prelegenta konieczne jest podjęcie próby badania duchowości jako weryfikacji dobrze zoperacjonalizowanego jej modelu teoretycznego. Chce on skonstruować narzędzie do pomiaru duchowości nie sugerujących kontekstu przejawiania się duchowości.

W drugim dniu obrad wygłoszono kolejne referaty:

9. Marian Wandrasz – *Niepokój i religijność w doświadczeniu choroby*

Referat ks. Wandrasza jest omówieniem badań empirycznych przeprowadzonych wśród 140 osób cierpiących na choroby nowotworowe. W badaniach wykorzystano „skalę postaw wobec choroby” J. Kostrzewskiego i kwestionariusz skonstruowany przez autora. Pozwolił on na wyróżnienie 5 kategorii: – transgresja cierpienia w chorobie; instrumentalizacja choroby; represja – wyparcie choroby u siebie i innych; koncentracja na sobie i własnej chorobie; alienacja przez chorobę. Zmienną zależną, którą stanowiło doświadczenie choroby, starano się wyjaśnić wybranymi wymiarami postaw religijnych („skala relacji do Boga” – D. Hutsebauta) i osobowości („arkusz samopoznania” – R.B. Cattella). Według prelegenta oddziaływanie osobowości i religijności na egzystencję człowieka w sytuacjach granicznych jest bezsporne. Jednak próba określenia jednoczesnego wpływu tych dwóch zmiennych na postawę wobec choroby stanowi pewne *novum*.

10. Elżbieta Masiak-Siudyła (KUL) – *Obraz religijności grup wyznaniowych zróżnicowanych kulturowo*

Prelegentka zapoznała słuchaczy z wynikami badań empirycznych dwóch grup o odmiennej proweniencji religijno-kulturowej (Międzynarodowego Towarzystwa Świadomości Kryszny i Odnowy w Duchu Świętym) oraz zespołu osób wierzących niezrzeszonych w ruchach religijnych. Respondentów badano „zeszytem postaw wartościujących” G.W. Allporta oraz „dyferencjałem semantycznym do badania komponentów postawy religijnej” – autorstwa R. Jaworskiego. W tym ostatnim teście nie stwierdzono różnic jakościowych między badanymi grupami. Występują natomiast różnice ilościowe. Podobnie dzieje się w

zakresie postaw wartościujących. Wyznawców Kryszny określić można jako „immanentnych mistyków”, pragnących zjednoczyć się z Bogiem poprzez wycofanie się z życia, ascezę, medytację i własny rozwój duchowy. Respondenci należący do Odnowy w Duchu Świętych to „transcendentni mistycy”, przeżywający relacje z Bogiem również poprzez doświadczenie kontaktu z człowiekiem oraz afirmację świata stworzonego. Niezrzeszeni okazali się osobami aktywnymi i bezinteresownymi w relacjach interpersonalnych, w równym stopniu otwarte na Transcendencję, jak i na praktyczne potrzeby drugiego człowieka. Cenią sobie przy tym aktywność poznawczą.

11. Jan Dziejic (PAT) – Akceptacja eutanazji a religijność w opinii uczniów szkół medycznych na Ukrainie

W momencie gdy Holandia zezwoliła na eutanazję, problem ten szeroko dyskutowany jest na świecie i w Polsce. Na uwagę zasługuje więc referat przedstawiony przez Jana Dziejicę. Okazuje się, że w motywacji wyboru postawy „za” czy „przeciw” eutanazji dużą rolę odgrywa religijność deklarowana przez respondentów. Badania 150 uczniów liceum medycznego w Czortkowie na Ukrainie przeprowadzono jesienią 2000 r. Posłużono się „westionariuszem postaw wobec eutanazji” opracowanym na PAT oraz „skalą samooceny religijności” i „testem preferencji określeń Boga” – R. Jaworskiego. 71% badanych było przeciwnikami eutanazji, twierdząc że życie dla nich jest święte i nikt nie ma prawa w nie ingerować. Eutanazja jest dla nich aktem definitywnego odrzucenia sensu cierpienia, wyrazem zwątpienia i utraty nadziei. 29% zwolenników eutanazji argumentowało swoje stanowisko, powołując się na wolność wyboru. Z badań wynika, że większy szacunek do życia deklarują osoby o wyższej samoocenie religijnej. Alternatywę wobec eutanazji widzą oni w uśmierzeniu bólu, obecności przy chorym i zwiększeniu miłości.

12. Władysław Chaim (PAT) – Recepcja przekazu religijnego. Metoda badań

Do opisu i analizy religijności wydają się przydatne niektóre koncepcje komunikacji interpersonalnej. Należy do nich teoria komunikacji interpersonalnej F. Schulza von Thuna. Na jej podstawie została skonstruowana metoda do pomiaru różnych aspektów recepcji w komunikacji religijnej (ujawnianie siebie, treść, relację i apel). Przy konstrukcji metody uwzględniono dwie płaszczyzny komunikacji religijnej: naturalna i transcendentna. Na drodze analizy czynnikowej wyodrębniono 14 czynników opisujących każdy z aspektów recepcji.

13. Agnieszka Wielgus (Płock) – Subiektywne poczucie zmian osobowości u uczestników rekolekcji ignacjańskich

Rekolekcje ignacjańskie znane są od wieków. A jednak metoda ich prowadzenia przygotowana przez św. Ignacego fascynuje ludzi szukających duchowego pogłębienia do dziś. Zafascynowała ona – jako fenomen psychologiczny – także A. Wielgus. Postanowiła więc zbadać, na ile uczestnictwo w tych rekolekcjach przyczynia się do zmian w osobowości ich uczestników. Referat składał się z dwóch części. W pierwszej Autorka przedstawiła główne elementy duchowości ignacjańskiej, w drugiej natomiast zapoznała słuchaczy z analizą wypowiedzi uczestników rekolekcji. Owocem rekolekcji w dziedzinie relacji do Boga jest zwiększenie bezwarunkowej miłości Boga, doświadczenie Bożego przebaczenia i większe zaufanie do Boga. W dziedzinie obrazu siebie najczęściej respondenci podkreślają wewnętrzną przemianę kontynuowaną po zakończeniu rekolekcji i większą akceptację siebie, także własnej słabości. Najrzadziej wypowiedzi dotyczyły zmian w relacjach z in-

nymi, nabranie odwagi do przebaczenia innym. Zapowiedziano dalsze badania nad wpływem uczestnictwa w rekolekcjach ignacjańskich na proces integracji osobowości.

14. Renata Stefańska-Klar (Sosnowiec) – *O religijnych aspektach potocznych koncepcji nadziei*

Nadzieję często się spostrzega w ścisłym związku z religijnym aspektem funkcjonowania człowieka. Prelegentka zainteresowała się tym, czy tak jest rzeczywiście.

W psychologii nadzieję rozpatruje się za Lazarusem jako emocję lub za Snyderem jako proces poznawczy, który wzmacnia działanie, generowanie celów i ich realizację. Można jednak przyjąć potoczną definicję nadziei jako procesu podtrzymującego oraz przywracającego, a czasem również generującego ukierunkowanie naszego życia na różnych jego poziomach. Proces ten jest dynamiczny i ma swój aspekt semantyczny i energetyczny. Różne mogą być typy nadziei: nadzieja ze względu na coś (wartości pozytywne) lub nadzieja pomimo czegoś (wartość negatywna). Można mówić o nadziei na zmianę stanu rzeczy (cel: aby było lepiej) lub o nadziei na trwanie dobrego stanu rzeczy (cel: żeby nie było gorzej). Tak rozumiana nadzieja opiera się wewnętrznych i zewnętrznych możliwościach oraz zasobach, a także na wyuczonych strategiach i sprawnościach podmiotu.

Obrady podsumował Ks. Prof. Dr hab. Władysław Prężyna. Zastanawiając się, jaka będzie psychologia XXI wieku, stwierdził, że nie powinna odrywać się od dotychczasowych osiągnięć. W kręgu zainteresowania psychologów religii znajdzie się człowiek świadomie odnoszący się do Boga, do Kościoła. Pojawi się też większe zainteresowanie psychologią tajemnicy. Więcej będzie się zwracało uwagę na przedmiotową stronę religii, na treść tego, w co człowiek wierzy. Potrzebna jest bowiem refleksja nad tym, czym naprawdę się zajmuje psychologia religii. Pozostaje natomiast otwarte pytanie: czy psychologia religii powinna być całkowicie samodzielna, czy powinna korzystać z filozofii, teologii czy historii religii?

W ramach sesji plakatowych Maria Mańkowska i Małgorzata Tatala (KUL) podjęły temat: *Uczucia religijne dzieci przedszkolnych w świetle ich własnych wypowiedzi oraz percepcji matek*. Maciej Sekerdej (UJ) zaprezentował omówienie związku indywidualnej orientacji religijnej i temperamentu. Natomiast Paweł M. Socha (UJ) przedstawił plakat pt: *Skala religijnego fundamentalizmu i jej korelacyjne związki ze skalami orientacji religijnych*.

Kolejny Naukowy Zjazd Psychologów planowany jest za trzy lata. Można ufać, że problematyka religijna zostanie podjęta przez uczestników w jeszcze większym wymiarze.

ks. Andrzej Jagiełło